

JACIMENT: C/FORÇA, 1.
MUNICIPI: Girona
COMARCA: El Gironès
TIPUS DE JACIMENT: romà/muralla
CAMPANYA: Març 2013
DIRECCIÓ: Jordi Sagrera

Memòria de la intervenció arqueològica al carrer de la Força, núm. 1 de Girona.

Girona, 19 d'abril de 2013

Jordi Sagrera
Laboratori d'arqueologia i prehistòria
Institut de Recerca Històrica
Universitat de Girona

ÍNDEX

1.- Fitxa tècnica del jaciment.	3
2.- Situació geogràfica i context històric.	4
3.- Motivacions, objectius i metodologia	6
4. Descripció de les unitats estratigràfiques	7
5. Conclusions	8
6.- Bibliografia	10
Documentació gràfica (planimetria i recull fotogràfic (annex).	

1. Fitxa tècnica del jaciment.

Municipi: Girona

Comarca: Gironès

Localització: Full 334 MTN

Coordenades UTM.

X: 485612.4375

Y: 4648381.3125

Altitud: Punt zero a 69,6 m snm

Tipus de jaciment: romà/muralla

Cronologia: ss. I aC.-XX

Expedient: 518 K121 N 323-2013/1-9593

2.Situació Geogràfica i context històric.

L'immoble objecte de la intervenció arqueològica correspon als núm. 4-6 del carrer de les Ballestreries per bé que es prolonga fins al començament del carrer de la Força (núm. 1). Es tracta d'un edifici de la segona meitat del segle XIX que es va bastir fora del recinte de la ciutat romana però que va reutilitzar l'antiga muralla per a fonamentar-hi la façana de llevant, sobre el carrer de la Força.

Geogràficament se situa a l'extrem sud occidental del recinte primitiu de la ciutat romana de *Gerunda*, l'espai urbà que, des de la baixa edat mitjana, es va conèixer com la Força Vella.

La ciutat, enlairada sobre el darrer contrafort de les Gavarres i sobre el traçat de la via *Heraclea*, principal via de comunicació nord-sud de la península Ibèrica, és una fundació romana *ex novo* de principis del segle I a.C. A vol d'ocell, el *municipium* romà dibuixava una mena de triangle imperfecte amb tres puntes ben marcades i que coincidia amb els portals principals de la ciutat: el que ara es coneix com a Torre Gironella a llevant, la placeta del Correu Vell amb el portal de l'Areny, a migdia, i el portal de Sobreportes a tramuntana. Tant la ciutat com el perímetre emmurallat s'assentaven sobre una superfície rocallosa, costeruda i complicada que dotava d'unes condicions naturals de defensa i domini del territori immillorables, però que dificultava enormement un urbanisme ortogonal. Malgrat tot, la forma urbana interior, ara prou coneguda, s'articulava mitjançant una xarxa de *cardine* i *decumani*, que conformaven una densa retícula d'illes urbanes perfectament regulars i organitzades per *scamma* o allargassades en sentit est-oest. L'actual carrer de la Força s'erigia com el *cardus maximus*, travessant la ciutat de sud a nord abocava al *forum*, el centre cívic, polític, social i religiós municipal on avui s'hi emplacen la plaça de la catedral, les escales barroques i la mateixa seu de Santa Maria.

La muralla fundacional ha estat datada vers la tercera dècada del segle I a.C. L'obra, prou conservada en diferents trams de la ciutat com ara vora el portal de Sobreportes i darrera del rectorat de la universitat de Girona, es bastia amb la tècnica de l'*opus siliceum* o parament poligonal, hereva d'una tradició republicana itàlica consistent en blocs irregulars ben encaixats amb l'ajut de reble menut.

En el segle III d.C. es van reformar les defenses de la ciutat. Ara l'*opus quadratum* o el parament de carreus regulars encoixinats i col·locats en filades a trencajunts era la tècnica emprada. Els trams que ens han pervingut es detecten amb facilitat per la utilització sistemàtica de gres groguenc que contrasta sensiblement amb el gris blavós o rosat de la pedra calcària de Girona.

Una nova reforma de les defenses es va realitzar vers el 800. Es tracta pràcticament d'una reconstrucció amb la incorporació de torres rodones i quadrades en els angles febles, entre les quals destaca la mateixa torre Gironella que donà nom al castell medieval i, molt important, el desdoblament

del mur original amb una altre de paral·lel i gairebé enganxat que augmentava la potència defensiva amb un gruix total que oscil·la al voltant de 4 m. La tècnica constructiva, per bé que no és del tot uniforme, es reconeix per la utilització abundant de còdols rierencs, de pedres desbastades allargassades i la reutilització d'elements d'edificacions anteriors, tot plegat lligat amb un morter espès, granat i molt consistent.

La darrera fase important per a les muralles de la Força Vella s'inscriu dins les importants obres de fortificació de la ciutat que es dugueren a terme en temps de Pere III el Cerimoniós, a la segona meitat del segle XIV. Es creava un nou recinte emmurallat de la ciutat, que ultrapassava amb escreix el perímetre romà. Tanmateix, aquest primitiu nucli també era reformat i reforçat. L'obra característica d'aquest moment és un tipus de mur amb folre extern amb carreuat rectangular de 1 x 2 pams com a mòdul base, disposat a trencajunts i lligat amb morter de calç.

La finca objecte d'intervenció arqueològica se situa en l'arrencament meridional del carrer de la Força a cavall de la muralla occidental de la Força Vella que des del portal de l'Areny, al sud es projectava fins el portal de Sobreportes al nord. De fet, pràcticament tot el tram expressat de muralla resta amagat entre les cases del carrer Ballesteries que es varen aixecar recolzant-se en el mur i les del carrer de la Força. Tanmateix se'n reconeix fàcilment el traçat perquè, malgrat les expoliacions i agressions que ha patit en alguns punts es conserva pràcticament sencera, fins i tot les torres i bestorres que la defensaven.

3. Objectius, motivacions i metodologia de la intervenció.

Durant les obres de rehabilitació de l'edifici que comprèn els núm. 1 del carrer de la Força, i els núm. 4 i 6 del carrer Ballesteries de Girona, han aparegut restes de la muralla de la ciutat antiga. Concretament un tram de mur orientat de nord a sud, situat al fons de l'immoble a nivell de la planta baixa. La façana que dóna a la Força, una obra de finals del segle XIX, s'hi fonamenta directament a sobre. L'esmentat mur, però és molt més gruixut i sobresurt gairebé un metre per dins quedant ben bé a la vista.

Una inspecció d'obra rutinària per part de tècnics de l'ajuntament de la ciutat va advertir la presència del mur. Una posterior inspecció realitzada per l'arqueòloga territorial de la Generalitat de Catalunya a Girona, la senyora Susanna Manzano, va determinar la necessitat de preservar la citada estructura, de documentar-la gràficament i de realitzar una cala a ran del mur per tal de poder comprovar-ne la potència i l'estratigrafia que s'hi pogués relacionar.

La intervenció contemplava l'exploració i documentació arqueològica del mur, és a dir, la neteja, dibuix en planta, aixecament topogràfic i l'obertura d'una rasa d'un metre aproximadament d'amplada i de dos o tres metres de llargada per comprovar l'estratigrafia relacionada amb el mur. No es va preveure cap altra actuació dins la finca ja que no s'han detectat elements arquitectònics d'interès històric i les obres de rehabilitació en curs no preveuen rebaixos ni extraccions de terra en el subsòl.

El termini per a la realització de la present intervenció es va fixar entre els dies 18 al 22 de març del 2013. No obstant això, els treballs es van iniciar i concloure el dia 19 de març. Les tasques auxiliars les van realitzar dos manobres facilitats per la mateixa empresa constructora que duu a terme la rehabilitació de l'immoble.

4. Descripció de les unitats estratigràfiques.

S'han identificat únicament dues unitats estratigràfiques, ja que en iniciar-se la cala projectada davant de la muralla ben aviat va aparèixer la roca natural del subsòl. Així, només es va poder registrar un estrat de sediment (U.E. 1).

U.E. 1

Sediment de terra solta i poc homogènia amb inclusió notable de runa d'obra: engrunes de morter, totxo modern, ceràmica vidrada moderna... Es localitzava a ponent de la muralla i també parcialment per sobre cobrint-la. Cronologia: segle XX.

U.E. 2

Tram de la muralla. Se'n conserva la filada inferior de la base formada per blocs irregulars desbastats i ajustats amb ajut de reble menut i fang. L'amplada total es desconeix ja que la paret de façana de l'edifici s'assenta directament al damunt però, comptant el gruix de dita façana més el de la part vista de la muralla supera els 180 cm. S'orienta de nord a sud i se n'ha destapat una llargada de 10m que és tanta com l'amplada de l'immoble. De fet es projecta més enllà tant pel nord com pel sud. S'assenta sobre la roca natural del subsòl que aflora a molt poca profunditat.

5. Conclusions.

El mur descobert a la finca núm. 1 del carrer de la Força s'ha d'interpretar com un vestigi de la muralla del recinte de la Força Vella o de la ciutat romana de Gerunda. Els principals arguments per aquesta afirmació els proporciona l'orientació i la localització de les restes ja que han aparegut just allà on s'esperava. El marge d'error era ínfim car, en indrets ben propers cap al sud i cap al nord, la muralla havia estat documentada anteriorment amb resultats prou concloents. El tram en qüestió és un fragment del llenç occidental de la muralla que arrenca del xamfrà que fa al capdamunt de la pujada de Sant Feliu, a prop de les torres del portal de Sobreportes, i baixa cap a migdia en un traçat força rectilini amagat rere les cases de la galta de llevant del carrer de les Ballesteries. El límit sud se situa a la placeta del Correu Vell on hi hagué una torre que flanquejava la porta meridional de la ciutat. Va rebre diferents noms segons el moment: «porta Onnare», portal de l'Areny i ocasionalment portal inferior del call ja que, l'àrea baixa de la Força Vella, va hostatjar el call jueu. La torre va servir de presó durant molt temps. Una i altra van romandre dempeus fins al 1858, any en que foren enderrocades per eixamplar l'accés al carrer de la Força. Amb data del 1857 es conserva a l'Arxiu Històric de Girona el plànol del projecte de l'enderroc on es representa a escala la torre de planta rodona, l'estructura del portal i el tram de la muralla adjacent que correspon precisament a l'actual núm. 1 de la Força (Castells, Catllar i Riera, 1992, plànol 157). El basament de la torre va quedar al descobert durant unes obres de pavimentació de la placeta efectuades cap finals del segle passat. L'oportunitat va ser aprofitada per a dibuixar-ne la planta detallada (Nolla (dir.) 1993). Es va palesar l'existència de restes de dues torres; la ja coneguda circular, bastida a la segona meitat del segle XIV, i una més menuda de planta quadrada que hi havia quedat engolida. Es plantejava un procés similar al de la porta nord, a Sobreportes, on les torres romanes quadrades baix imperials foren embolcallades per les cilíndriques baix medievals.

Un altre punt proper d'interès el trobem en l'exploració arqueològica que es va realitzar al núm. 9 del carrer de La Força el desembre del 2003. La intervenció va documentar una torre de planta quadrada del segle XIV i un tram de la muralla que eixia per darrere i es projectava cap a migdia —ja al núm. 5 del carrer de la Força— tot passant per sota de la façana actual de dita finca en un traçat coincident.

L'estat de conservació del tram de 10 m de llargada de muralla documentada al núm. 1 del carrer de la Força era precari ja que només es preservava la filada inferior de la base del mur i, encara, amb intermitències. Se n'ha descobert uns 97 cm d'amplada mitjana però era sensiblement superior ja que cal afegir-hi el gruix de la paret de la façana que s'hi assenta directament a sobre. Per tant, el total estimat ha d'oscil·lar al voltant dels 180 cm.

La part vista de la muralla és bastida amb blocs irregulars desbastats de pedra calcària de Girona ajustats amb ajut de reble menut i fang. Es fonamenta sobre la roca natural del subsòl amb una capa prima de fang disposada entremig. Aquestes característiques són exactament les mateixes que s'observen a la base de diversos trams de la muralla romana. El més ben conservat és

indubtablement el llenç meridional, especialment rere l'edifici de les Àligues (avui el rectorat de la UdG) on s'aprecien panys considerablement llargs amb la mateixa tècnica. Els del basament de la torre Gironella, a l'extrem oriental del circuit de la Força, i el del portal de Sobreportes, malgrat que menys extensos han estat ben datats arqueològicament i cronològicament coincideixen envers la tercera dècada del segle I aC. Així, aquesta manera de bastir la muralla a partir de grans blocs poligonals irregulars o «*opus siliceum*» s'ha pogut identificar amb l'obra fundacional de la ciutat romana. El context històric d'aquesta tècnica constructiva ha estat ben contrastada per multitud de paral·lels de cronologies semblants, començant per la muralla republicana de la ciutat romana d'Empúries.

Les restes de la muralla de la Força, 1 se situen a uns 2 m de profunditat respecte el nivell de paviment de la placeta del correu Vell. En canvi, respecte el del carrer de les Ballesteries, a la façana de ponent, se situen a 45 cm per damunt. Aquest fet explica el per què l'arrasament fou gairebé total. La construcció de l'edifici actual, a les darreries del segle XIX, contemplà l'obertura de locals comercials a la planta baixa que tenien les portes al carrer de les Ballesteries (avui els núm. 4 i 6 de dit carrer). En conseqüència la regularització del solar es va planificar en consonància amb les cotes de nivell d'aquest carrer. En canvi, la porta d'accés als habitatges superiors es va obrir al carrer de la Força (núm. 1). El vial puja costerut des de la placeta del Correu Vell de tal manera que la porta se situa a la planta primera respecte del carrer Ballesteries.

6. Bibliografia.

J.M. Nolla, La ciudad romana de Gerunda, tesi doctoral inèdita, Universitat Autònoma de Barcelona, 1977, 121- 373.

J.M. Nolla / F.J. Nieto, Acerca de la cronología de la muralla romana tardía de Gerunda: La Terra Sigillata clara de Casa Pastors, Faventia, 1/2, 1979, 263-283.

J.M. Nolla, Gerunda dels orígens a la fi del món antic, Fonaments. Prehistòria i món antic als Països Catalans, 7, 1988.

R. Castells / B. Catllar / J. Riera, Girona ciutat. Catàleg de Plànols de la ciutat de Girona des del segle XVIII al XX, Girona, 1992.

J. de C. Serra-Ràfols, Les muralles ibèriques i romanes de Girona, Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans, VIII, 1927-1931, 68-84.

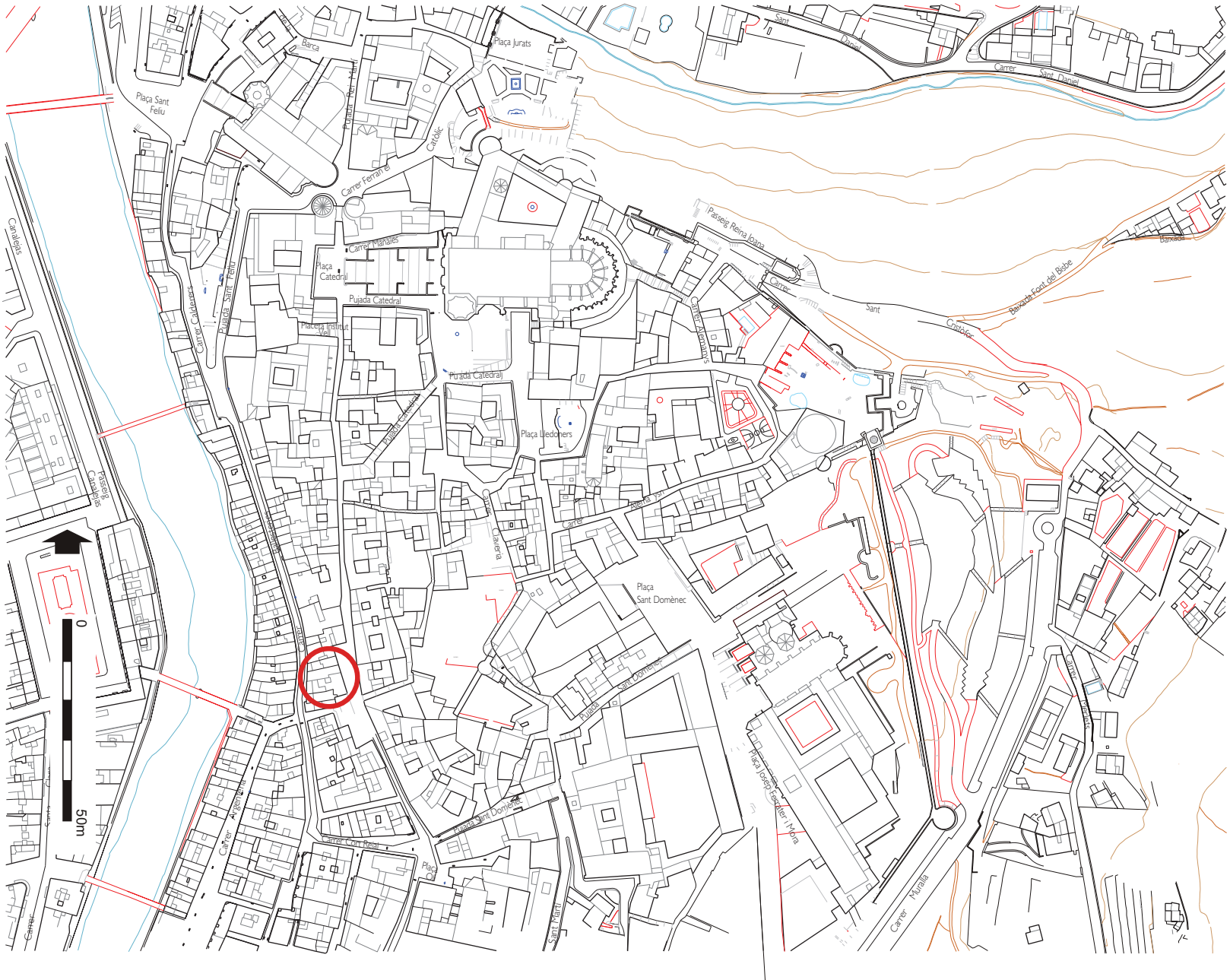
M. Oliva, Recintos fortificados de tipo ciclópeo en tierras Gerundenses, Arquitectura megalítica y ciclópea catalano-balear, Barcelona, 1965, 91-92.

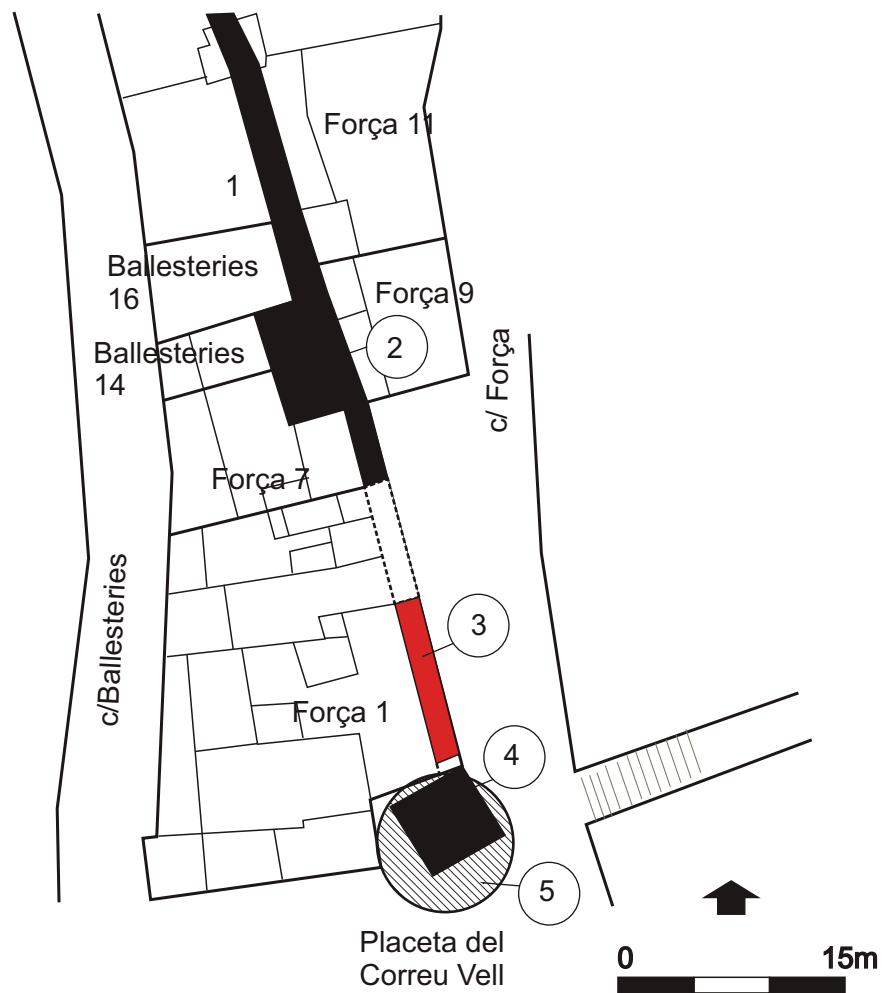
M. Oliva, Inventario de castillos, fortalezas, recintos amurallados, torres de defensa y casas fuertes de la provincia de Gerona (II), Revista de Gerona, 41, 1967.

J. Burch / J.M. Nolla / J. Sagrera / D. Vivó / M. Sureda, La fundació de Gerunda. Dades noves sobre un complex de reorganització d'un territori, Empúries 52. 2000.

J. Canal / E. Canal / J.M. Nolla / J. Sagrera, Girona, de Carlemany al feudalisme (785-1057). El trànsit de la ciutat antiga a l'època medieval, Història urbana de Girona, 5, Girona, 2003.

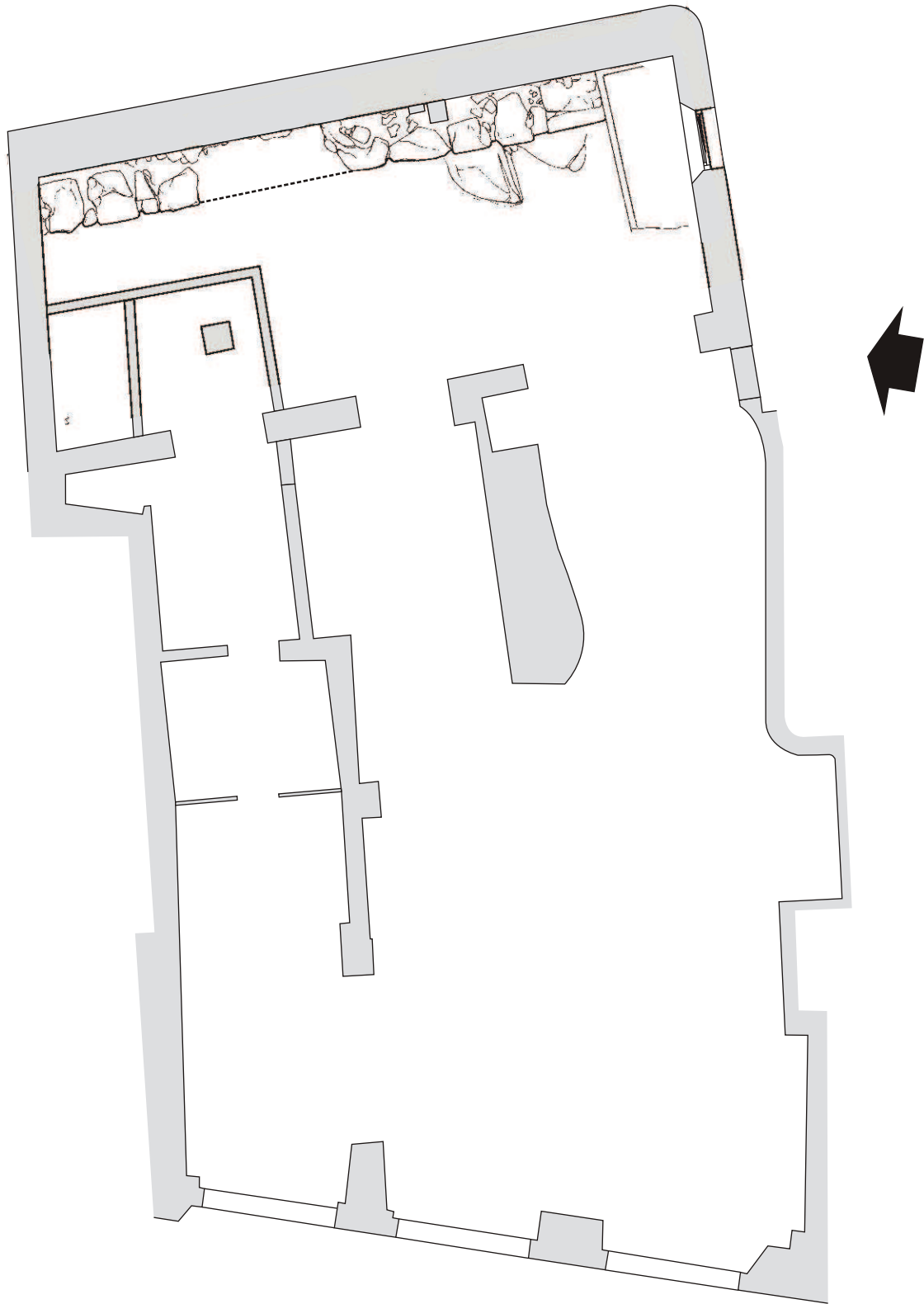
Plànol de situació.

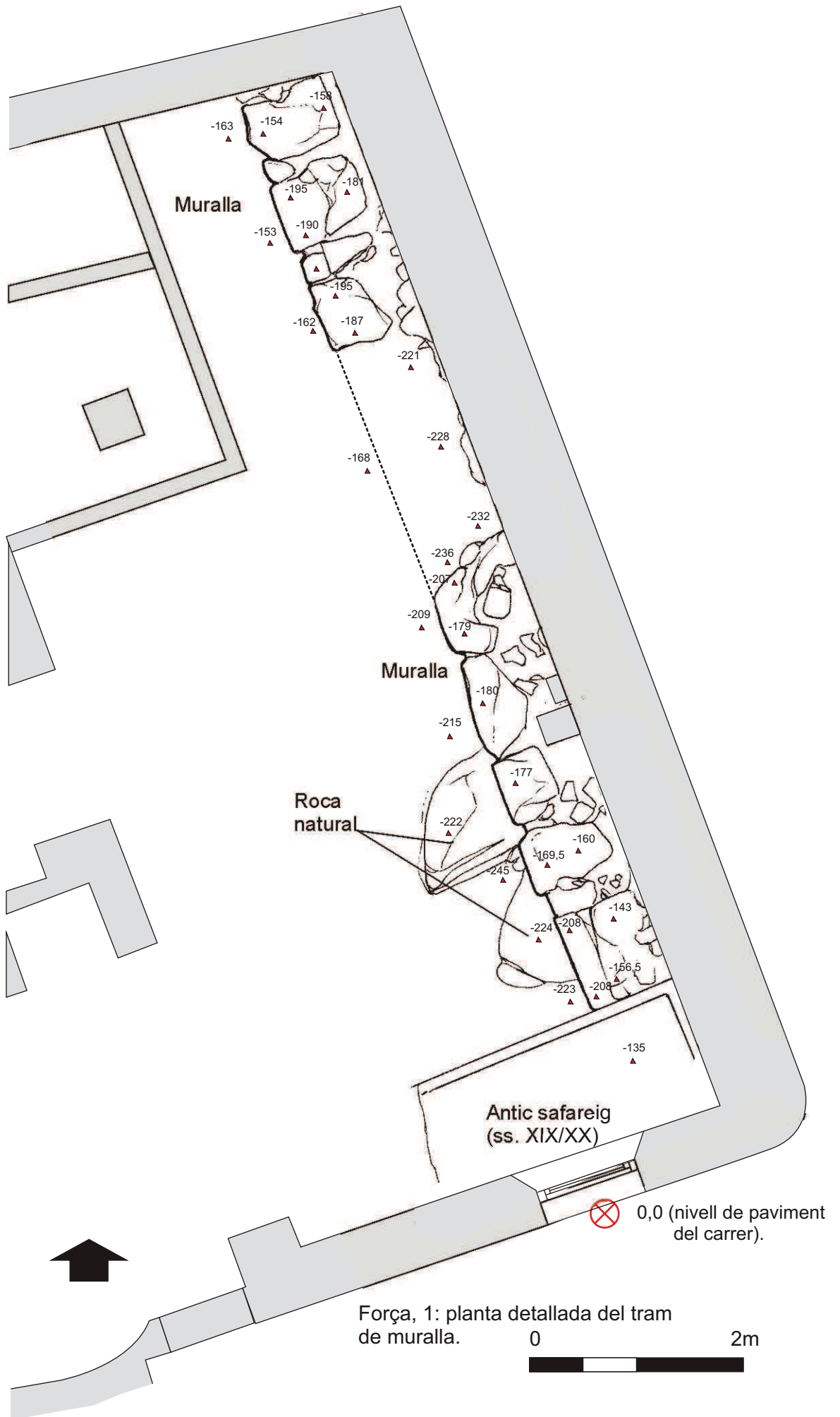
Plànol del sector meridional del carrer de la Força. En negre s'han destacat els trams i elements ja coneguts. En vermell s'ha destacat el tram documentat dins la finca Força, 1.

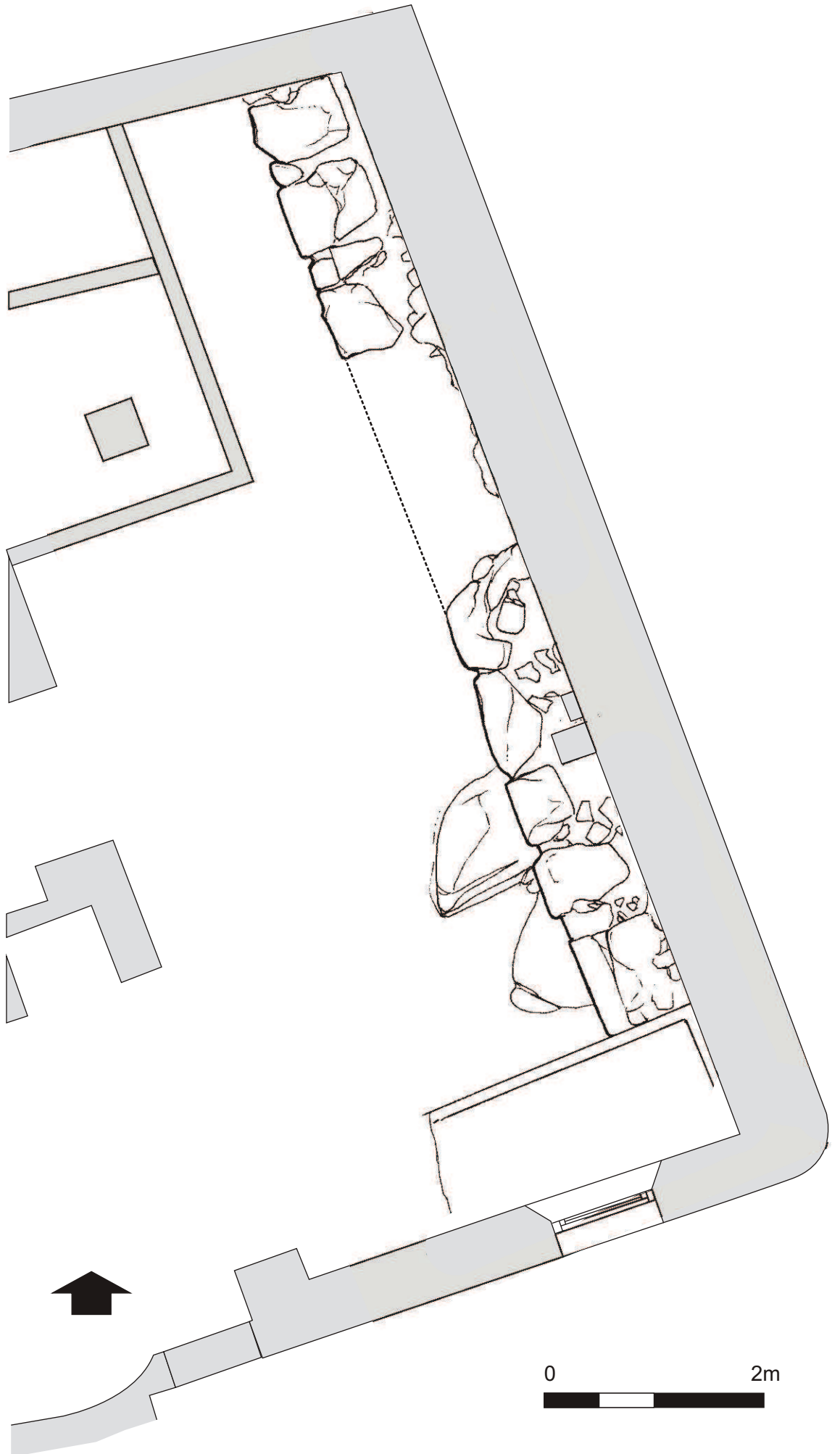
1. Muralla rere el carrer Ballesteries.
- .2. Torre de la la muralla (segle XIV)
3. Tram documentat de la muralla dins la finca Força, 1
4. Torre romana de la muralla
5. Torre del segle XIV que engolia la romana (núm. 4). Ambdues foren enderrocades el 1859.

Força, 1; plànol de la planta baixa amb ubicació del tram de muralla documentat.

Vista del mur des de ponent

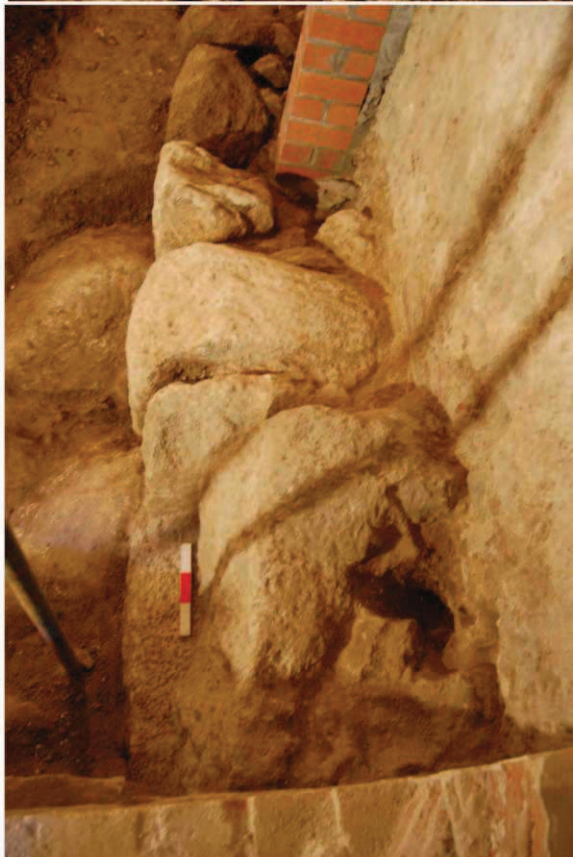
Detall del safareig

Vista general del mur des del nord

Blocs del mur des del safareig

Blocs del mur des del safareig